

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kolmas jaosto)

4 päivänä kesäkuuta 2009*

Asiassa C-8/08,

jossa on kyse EY 234 artiklaan perustuvasta ennakkoratkaisupyynnöstä, jonka College van Beroep voor het bedrijfsleven (Alankomaat) on esittänyt 31.12.2007 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimeen 9.1.2008, saadakseen ennakkoratkaisun asiassa

T-Mobile Netherlands BV,

KPN Mobile NV,

Orange Nederland NV ja

Vodafone Libertel NV

* Oikeudenkäyntikieli: hollanti.

vastaan

Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit,

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja A. Rosas sekä tuomarit A. Ó Caoimh, J. N. Cunha Rodrigues, J. Klučka (esittelevä tuomari) ja U. Löhmus,

julkisasiamies: J. Kokott,
kirjaaja: hallintovirkamies R. Şereş,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 15.1.2009 pidetyssä istunnossa esitetyn,

ottaen huomioon huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

- T-Mobile Netherlands BV, edustajinaan advocaat I. VerLoren van Themaat ja advocaat V. H. Affourtit,

- KPN Mobile NV, edustajinaan advocaat B. J. H. Braeken ja advocaat P. Glazener,

- Vodafone Libertel BV, edustajanaan advocaat G. van der Klis,

- Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit, asiamiehenään A. Prompers,

- Alankomaiden hallitus, asiamiehinään C. Wissels, Y. de Vries ja M. de Grave,

- Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään A. Bouquet ja S. Noë,

kuultuaan julkisasiamiehen 19.2.2009 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

¹ Ennakkoratkaisupyyntö koskee EY 81 artiklan 1 kohdan tulkintaa.

- 2 Tämä pyyntö on esitetty asiassa, jossa kantajina ovat T-Mobile Netherlands BV (jäljempänä T-Mobile), KPN Mobile NV (jäljempänä KPN), Orange Nederland NV (jäljempänä Orange) ja Vodafone Libertel NV (jäljempänä Vodafone) ja vastaajana Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (Alankomaiden kilpailuvirasto, jäljempänä NMa), ja se koskee NMa:n näille yrityksille EY 81 artiklan ja kilpailulain (Mededingingswet) 6 §:n 1 momentin, sellaisena kuin se on kilpailulain muuttamisesta 9.12.2004 annetulla lailla muutettuna (Wet houdende wijziging van de Mededingingswet, jäljempänä Mw), rikkomisen johdosta määräämiä sakkoja.

I Asiaa koskevat oikeussäännöt

Yhteisön säännöstö

- 3 Perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 (EYVL L 1, s. 1) viidennessä perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”Yhteisön kilpailusääntöjen tehokkaan täytäntöönpanon ja samalla puolustusta koskevien perusoikeuksien noudattamisen varmistamiseksi tässä asetuksessa olisi säädettävä [EY:n] perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa tarkoitetusta todistustapakasta. – – Tämä asetus ei vaikuta todistelunormistoa koskeviin kansallisiin sääntöihin eikä jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten ja tuomioistuinten velvollisuuksiin

varmistua tosiseikoista, joilla on asiassa merkitystä, edellyttäen, että tällaiset säännöt ja velvoitteet ovat yhteensopivat yhteisön oikeutta koskevien yleisten periaatteiden kanssa.”

- 4 Tämän asetuksen 2 artiklassa, jonka otsikkona on ”Todistustaakka”, säädetään seuraavaa:

”Kaikissa perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklan soveltamismenettelyissä kansallisella ja yhteisön tasolla perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohdan tai 82 artiklan määräysten rikkomista koskeva todistustaakka kuuluu osapuolelle tai viranomaiselle, joka väittää määräyksiä rikottavan. – –”

- 5 Saman asetuksen 3 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

”1. Jos jäsenvaltioiden kilpailuviranomaiset tai kansalliset tuomioistuimet soveltavat kansallista kilpailulainsäädäntöä perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin sopimuksiin, yritysten yhteenliittymien päätöksiin tai yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka saattavat vaikuttaa kyseisessä säännöksessä tarkoitettuun jäsenvaltioiden väliseen kauppaan, niiden on myös sovellettava perustamissopimuksen 81 artiklaa mainitunlaisiin sopimuksiin, päätöksiin tai yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin. – –

2. Kansallisen kilpailulainsäädännön soveltaminen ei saa johtaa sellaisten sopimusten, yritysten yhteenliittymien päätösten tai yhdenmukaistettujen menettelytapojen kieltämiseen, jotka saattavat vaikuttaa jäsenvaltioiden väliseen kauppaan, mutta jotka eivät rajoita kilpailua perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla – –”

Kansallinen säännöstö

- 6 Mw:n 1 §:n h alakohdan mukaan ”yhdenmukaistetuilla menettelytavoilla” tarkoitetaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuja yritysten yhdenmukaistettuja menettelytapoja.
- 7 Mw:n 6 §:n 1 momentin mukaan kiellettyjä ovat yritysten väliset sopimukset, yritysten yhteenliittymien päätökset sekä yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat, joiden tarkoituksena on kilpailun estäminen, rajoittaminen tai vääristäminen Alankomaiden markkinoilla tai niiden osassa tai joiden seurauksena kilpailu Alankomaiden markkinoilla tai niiden osassa estyy, rajoittuu tai vääristyy.
- 8 NMa:lla on Mw:n 88 §:n mukaan toimivalta soveltaa EY 81 artiklaa.

Pääasia ja ennakkoratkaisukysymykset

Pääasian tosiseikat

- 9 Ennakkoratkaisupyynnöstä käy ilmi, että Alankomaiden markkinoilla langattomia televiestintäpalveluja tarjoavien operaattoreiden edustajat tapasivat 13.6.2001.
- 10 Pääasian tosiseikkojen tapahtumisaikaan seuraavilla viidellä operaattorilla oli Alankomaissa oma matkapuhelinverkkonsa: Ben Nederland BV (jäljempänä Ben, nykyään T-Mobile), KPN, Dutchtone NV (jäljempänä Dutchtone, nykyään Orange), Libertel-

Vodafone NV (jäljempänä Libertel-Vodafone, nykyään Vodafone) ja Telfort Mobiel BV (josta tuli O2 (Netherlands) BV, jäljempänä O2 (Netherlands), nykyään Telfort). Näiden viiden operaattorin markkinaosuudet mainitussa järjestyksessä vuonna 2001 olivat 10,6 prosenttia, 42,1 prosenttia, 9,7 prosenttia, 26,1 prosenttia ja 11,4 prosenttia. Kuudennen matkapuhelinverkon rakentaminen ei ollut mahdollista, sillä uusia lupia ei enää myönnetty. Langattomien televiestintäpalvelujen markkinoille oli täten mahdollista päästä ainoastaan tekemällä sopimus yhden tai useamman näiden viiden operaattorin joukkoon kuuluvan operaattorin kanssa.

- 11 Langattomissa televiestintäpalveluissa erotetaan toisistaan ennalta maksettavat (prepaid) paketit ja jälkikäteen laskutettavat (postpaid) laskutusliittymät. Ennalta maksettaville paketeille on tyypillistä se, että asiakas maksaa puhelujen hinnan etukäteen. Hän hankkii nimittäin puheminuuttisaldon ostamalla tai lataamalla prepaid-kortin, jolloin hän voi soittaa puheluita ostettua saldoa vastaavalla summalla. Sen sijaan laskutusliittymän yhteydessä asiakasta laskutetaan jälkikäteen hänen tietyinä ajanjaksona käyttämistään puheminuuteista; tähän lisätään yleensä kiinteä perusmaksu, johon saattaa sisältyä tietty määrä puheminuutteja.
- 12 Alankomaiden markkinoilla langattomia televiestintäpalveluja tarjoavien operaattorien edustajat tapasivat toisensa 13.6.2001. Kokouksessa keskusteltiin muun muassa jälleenmyyjille laskutusliittymäsopimuksista maksattavien vakiokorvausten alentamisesta 1.9.2001 alkaen tai lähellä tätä päivämäärää olevasta ajankohdasta alkaen. Kuten ennakkoratkaisupyynnöstä ilmenee, kokouksen osanottajat vaihtoivat tuolloin myös tiettyjä luottamuksellisia tietoja.
- 13 NMa totesi 30.12.2002 tekemällään päätöksellä, että Ben, Dutchtone, KPN, O2 (Netherlands) ja Libertel-Vodafone olivat tehneet keskinäisen sopimuksen tai yhdenmukaistaneet menettelytapojaan. Katsottuaan, että kyseiset menettelytavat rajoittivat tuntuvasti kilpailua ja olivat näin ollen Mw:n 6 §:n 1 momentissa säädetyn kiellon vastaisia, NMa määräsi yrityksille sakot.

- 14 Kyseiset yritykset tekivät NMa:n päätöksestä oikaisuvaatimuksen.
- 15 NMa katsoi 27.9.2004 tekemässään päätöksessä, että T-Mobilen, KPN:n, Orangen, Libertel-Vodafonen ja O2:n (Netherlands) esittämät vaatimukset olivat osittain perusteltuja ja totesi, että 30.12.2002 tehdystä päätöksessä kuvatuilla menettelytavoilla ei rikota ainoastaan Mw:n 6 §:n 1 momenttia vaan myös EY 81 artiklan 1 kohtaa. NMa pysytti näin ollen yhtiöille määrättyt sakot voimassa mutta alensi sakkojen määrää.
- 16 T-Mobile, KPN, Orange, Vodafone ja Telfort nostivat 27.9.2004 tehdystä päätöksestä kanteen Rechtbank te Rotterdamissa. Kyseinen tuomioistuin kumosi 13.7.2006 antamallaan tuomiolla tämän päätöksen ja palautti asian NMa:lle uuden päätöksen tekemistä varten.
- 17 T-Mobile, KPN, Orange ja Vodafone (jäljempänä yhdessä kyseiset operaattorit) ja NMa valittivat tästä tuomiosta College van Beroep voor het bedrijfsleveniin, jonka on arvioitava, onko käsitettä yhdenmukaistettu menettelytapa tulkittu oikein yhteisöjen tuomioistuimen tämän alan vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön nähden.

Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen kanta

- 18 College van Beroep voor het bedrijfsleven katsoo, että asiassa on ratkaistava yhtäältä se, oliko 13.6.2001 pidetyn kokouksen kuluessa tapahtuneen laskutusliittymätietojen välityksen tarkoituksena kilpailun rajoittaminen ja onko NMa menetellyt oikein jättäessään tutkimatta yhdenmukaistetun menettelytavan vaikutukset, ja toisaalta se, onko tämän yhdenmukaistamisen ja kyseisten operaattoreiden markkinakäyttäytymisen välillä syy-yhteys.

- 19 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin toteaa aluksi, että pääasiassa kyseessä oleva yhdenmukaistettu menettelytapa ei vaikuta kyseisten operaattoreiden soveltamiin kuluttajahintoihin eikä kyseisten operaattoreiden loppukäyttäjiltä laskuttamiin liittymämaksuihin. Menettelytapa koskee todellisuudessa sitä korvausta, jonka nämä operaattorit aikovat maksaa jälleenmyyjien niille tarjoamista palveluista. Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin korostaa, että tämän takia ei voida katsoa, että yhdenmukaistetun menettelytavan välittömänä tarkoituksena olisi määrittää laskutusliittymien hinnat vähittäismarkkinoilla.
- 20 College van Beroep voor het bedrijfsleven ilmoittaa olevansa epävarma siitä, voidaanko kyseisten operaattoreiden yhdenmukaistetun menettelytavan, joka koskee jälleenmyyjille laskutusliittymäsopimusten teosta maksettavia korvauksia, tarkoituksena katsoa olevan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu kilpailun estäminen, rajoittaminen tai vääristäminen. Nimittäin yhteisöjen tuomioistuimen kilpailualaa koskevaa oikeuskäytäntöä voidaan sen mukaan tulkita siten, että kyseisen sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan tavoitteena on rajoittaa kilpailua, jos kokemus osoittaa, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy aina tai lähes aina kyseisen sopimuksen tai menettelytavan seurauksena taloudellisesta toimintaympäristöstä riippumatta. Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen mukaan näin on silloin, kun todelliset vahingolliset vaikutukset ovat kiistattomia ja nämä vaikutukset aiheutuvat relevanttien markkinoiden ominaispiirteistä riippumatta. Edellä mainitun tuomioistuimen mukaan on näin ollen aina tutkittava yhdenmukaistetun menettelytavan vaikutukset sen välttämiseksi, että markkinakäyttäjien tarkoituksena katsottaisiin olevan kilpailun rajoittaminen siitä huolimatta, että on ilmeistä, että sillä ei ole rajoittavia vaikutuksia.
- 21 Mitä tulee yhdenmukaistamisen ja kyseisten yritysten markkinakäyttäjien väliseen syy-yhteyteen, ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin on epävarma vielä siitä, mikä merkitys tässä asiassa on sillä asiassa C-49/92 P, komissio v. Anic Participazioni, 8.7.1999 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-4125) ja asiassa C-199/92 P, Hüls v. komissio, 8.7.1999 annetussa tuomiossa (Kok., s. I-4287) esitetyllä olettamalla, jonka mukaan – jolleivät asianomaiset toimijat esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä – oletetaan, että yhdenmukaistamiseen osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäjien puolesta päätöksensä huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot ja että tämä pätee sitä suuremmalla syyllä silloin, kun yhdenmukaistaminen jatkuu pitkän ajanjakson kuluessa säännöllisenä. Tuomioistuin pohtii, onko sen sovellettava yhteisön oikeuden nojalla tätä olettamaa siitä huolimatta, että todistustaakan jaosta säädetään

kansallisessa oikeudessa tästä poikkeavalla tavalla, ja sovelletaanko tällaista oletamaa tilanteisiin, joissa yhdenmukaistamisen perustana käytetään yhtä ainoaa kokousta.

22 Näissä olosuhteissa College van Beroep voor het bedrijfsleven on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

- ”1) Mitä perusteita on noudatettava EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa, kun arvioidaan sitä, onko yritysten yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoituksena kilpailun estäminen, rajoittaminen tai vääristäminen yhteismarkkinoilla?

- 2) Onko EY 81 artiklaa tulkittava siten, että kansallisen tuomioistuimen soveltaessa tätä määräystä yhdenmukaistetun menettelytavan ja markkinakäyttäytymisen välinen syy-yhteys on osoitettava ja näyttöä on arvioitava kansallisen oikeuden säännösten perusteella sillä edellytyksellä, että nämä säännökset eivät ole epäedullisempia kuin ne, jotka koskevat samankaltaisia kansalliseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia, eivätkä ne aiheuta sitä, että yhteisön oikeusjärjestyksessä vahvistettujen oikeuksien käyttäminen on käytännössä mahdotonta tai suhteetoman vaikeaa?

- 3) Onko EY 81 artiklassa olevaa yritysten yhdenmukaistetun menettelytavan käsitettä sovellettaessa oletettava, että yhdenmukaistamisen ja markkinakäyttäytymisen välillä on syy-yhteys myös silloin, kun yhdenmukaistaminen on kertaluonteista ja yhdenmukaistamiseen osallistuva yritys toimii edelleen markkinoilla, vai onko näin oletettava vain silloin, kun yhdenmukaistamista on tapahtunut pidemmän ajanjakson aikana ja jossain määrin säännöllisesti?”

Ennakkoratkaisukysymysten tarkastelu

Ensimmäinen kysymys

- 23 Aluksi on todettava, että käsitteet ”sopimus” ja ”yritysten yhteenliittymien päätökset” ja ”yhdenmukaistettu menettelytapa” kattavat subjektiiviselta kannalta samankaltaisia yhteistyön muotoja, jotka eroavat toisistaan ainoastaan voimakkuutensa ja ilmene-mismuotojensa osalta (ks. vastaavasti em. asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 131 kohta).
- 24 Kuten julkisasiamies on korostanut ratkaisuehdotuksensa 38 kohdassa, yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä kehitettyjä perusteita sen arvioimiseksi, onko markkinakäyttötymisen tarkoituksena estää kilpailu tai rajoittaa tai vääristää kilpailua tai seuraako siitä, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy, sovelletaan siitä riippumatta, onko kyseessä sopimus, päätös vai yhdenmukaistettu menettelytapa.
- 25 Tämän osalta on korostettava, että yhteisöjen tuomioistuin on jo esittänyt useita perusteita, joiden nojalla voidaan arvioida, onko sopimus, päätös tai yhdenmukaistettu menettelytapa kilpailunvastainen.
- 26 Yhteisöjen tuomioistuin on jo todennut yhdenmukaistetun menettelytavan määritelmästä, että sellaisella menettelytavalla tarkoitetaan yritysten välistä yhteistoi-minnan muotoa, jolla korvataan tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä, ilman että tehtäisiin varsinaista sopimusta (yhdistetyt asiat 40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975, Kok., s. 1663, 26 kohta ja yhdistetyt asiat C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 ja C-125/85–C-129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993, Kok., s. I-1307, Kok. Ep. IX, s. 671, 63 kohta).

- 27 Sen arvioimiseksi, onko yhdenmukaistettu menettelytapa kilpailunvastainen, on tarkasteltava erityisesti sen objektiivisia tavoitteita sekä sen taloudellista ja oikeudellista asiayhteyttä (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 96/82–102/82, 104/82, 105/82, 108/82 ja 110/82, IAZ International Belgium ym. v. komissio, tuomio 8.11.1983, Kok., s. 3369, 25 kohta ja asia C-209/07, Beef Industry Development Society ja Barry Brothers, tuomio 20.11.2008, Kok., s. I-8637, 16 ja 21 kohta). Vaikka osapuolten aikomuksia ei olekaan tarpeen ottaa huomioon sen määrittelyssä, onko kyseinen yhdenmukaistettu menettelytapa kilpailunvastainen vai ei, mikään ei estä Euroopan yhteisöjen komissiota tai yhteisöjen tuomioistuimia ottamasta niitä huomioon (ks. vastaavasti em. yhdistetyt asiat IAZ International Belgium ym. v. komissio, tuomion 23–25 kohta).
- 28 Siltä osin kuin kysymys on jaottelusta sellaisiin yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, joiden tarkoitus on kilpailunvastainen, ja niihin, joiden vaikutus on kilpailunvastainen, on palautettava mieliin, että kilpailunvastainen tarkoitus ja vaikutus eivät ole kumulatiivisia edellytyksiä, vaan ne ovat vaihtoehtoisia sen arvioimiseksi, kuuluuko menettelytapa EY 81 artiklan 1 kohdassa todetun kiellon piiriin vai ei. Asiassa 56/65, LTM, 30.6.1966 annetusta tuomiosta (Kok., s. 337 ja 359, Kok. Ep. I, s. 251) lähtien vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tämän edellytyksen vaihtoehtoisuus, joka osoitetaan konjunktiolla ”tai”, johtaa siihen, että on tarkasteltava ensiksi yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoitusta ottaen huomioon se taloudellinen asiayhteys, jossa sitä on sovellettava. Jos kuitenkin tämän yhdenmukaistetun menettelytavan sisällön tarkastelusta ei ilmene riittävää vahingollisuutta kilpailulle, on tutkittava menettelytavan vaikutuksia, ja jotta kielto koskisi menettelytapaa, on edellytettävä niiden eri seikkojen olemassaoloa, jotka osoittavat, että kilpailu on tosiasiallisesti estynyt, rajoittunut tai vääristynyt tuntuvasti (ks. vastaavasti em. asia Beef Industry Development Society ja Barry Brothers, tuomion 15 kohta).
- 29 Lisäksi on korostettava, että arvioitaessa sitä, onko yhdenmukaistettu menettelytapa EY 81 artiklan 1 kohdan nojalla kielletty, sen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeetonta, kun on ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää kilpailu yhteismarkkinoilla tai rajoittaa tai vääristää sitä (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 56/64 ja 58/64, Consten ja Grundig v. komissio, tuomio 13.7.1966, Kok., s. 429, 496, Kok. Ep. I, s. 275; asia C-105/04 P, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8725, 125 kohta ja

em. asia Beef Industry Development Society ja Barry Brothers, tuomion 16 kohta). Erottelu ”tarkoitukseen perustuvan rikkomisen” ja ”vaikutuksiin perustuvan rikkomisen” välillä liittyy siihen, että tiettyjen yritysten välisten yhteistoimintamuotojen voidaan jo luonteensa puolesta katsoa haittaavan kilpailun normaalia toimintaa (ks. em. asia Beef Industry Development Society ja Barry Brothers, tuomion 17 kohta).

- 30 Näin ollen, ja päinvastoin kuin ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin katsoo, yhdenmukaistetun menettelytavan vaikutuksia ei ole tarpeen tutkia, kun on osoitettu, että sen tarkoitus on kilpailunvastainen.
- 31 Siltä osin kuin kyse on pääasiassa kyseessä olevan kaltaisen yhdenmukaistetun menettelytavan kilpailunvastaisen tarkoituksen arvioimisesta, on tärkeää palauttaa mieliin ensinnäkin, kuten julkisasiamies on korostanut ratkaisuehdotuksensa 46 kohdassa, että siihen, että menettelytavan tarkoitus on kilpailunvastainen, riittää se, että yhdenmukaistettu menettelytapa on omiaan vaikuttamaan kielteisesti kilpailuun. Yhdenmukaistetun menettelytavan on toisin sanoen ainoastaan oltava sen oikeudellisen ja taloudellisen asiayhteyden perusteella konkreettisesti omiaan estämään kilpailu yhteismarkkinoilla tai rajoittamaan tai vääristämään sitä. Sillä, onko tällainen vaikutus todellisuudessa olemassa ja missä määrin niin on, voi enintään olla merkitystä laskettaessa mahdollisten sakkojen suuruutta ja arvioitaessa vahingonkorvausvaatimusta.
- 32 Toiseksi kilpailijoiden välillä tapahtuvan tietojenvaihdon osalta on muistutettava siitä, että perusteita, jotka koskevat yhteensovittamista ja yhteistyötä, jotka ovat yhdenmukaistetun menettelytavan edellytyksiä, on tarkasteltava sellaisesta perustamissopimuksen kilpailua koskeville määräyksille ominaisesta näkökulmasta, jonka mukaan jokaisen yrityksen on itsenäisesti päätettävä toimintalinjasta, jota se aikoo noudattaa yhteismarkkinoilla (ks. em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 173 kohta; asia 172/80, Züchner, tuomio 14.7.1981, Kok., s. 2021, Kok. Ep. VI, s. 187, 13 kohta; em. yhdistetyt asiat Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomion 63 kohta ja asia C-7/95 P, Deere v. komissio, tuomio 28.5.1998, Kok., s. I-3111, 86 kohta).

- 33 Vaikka tämä itsenäisyysvaatimus ei suljakaan pois talouden toimijoiden oikeutta sopeutua järkevästi kilpailijoidensa todettuun tai odotettuun markkinakäyttäytymiseen, sen kanssa on kuitenkin ehdottomasti ristiriidassa se, että tällaiset toimijat olisivat keskenään minkäänlaisessa suorassa tai epäsuorassa yhteydessä, mikä voi joko vaikuttaa jonkin tosiasiallisen tai mahdollisen kilpailijan markkinakäyttäytymiseen tai paljastaa tällaiselle kilpailijalle sen, kuinka itse on päättänyt käyttäytyä tai aikoo käyttäytyä markkinoilla, kun yhteydenpidon tarkoituksena tai vaikutuksena on sellaisten kilpailuolosuhteiden muodostuminen, jotka eivät vastaisi tavanomaisia olosuhteita kyseisillä markkinoilla, kun otetaan huomioon tarjottujen tavaroiden tai palveluiden luonne, yritysten merkittävyys ja lukumäärä sekä kyseisten markkinoiden laajuus (ks. vastaavasti em. yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 174 kohta; em. asia Züchner, tuomion 14 kohta ja em. asia Deere v. komissio, tuomion 87 kohta).
- 34 Yhteisöjen tuomioistuin on todennut täten edellä mainitussa asiassa Deere vastaan komissio antamansa tuomion 88 kohdassa ja sitä seuraavissa kohdissa, että pääasiassa kyseessä olevien kaltaisilla voimakkaasti keskittyneillä oligopolistisilla markkinoilla tietojenvaihto antaa yrityksille mahdollisuuden saada tietoonsa kilpailijoidensa markkina-asetat ja markkinastrategiat ja se on tästä syystä omiaan tuntuvasti vääristämään vielä jäljellä olevaa kilpailua yritysten kesken.
- 35 Tästä seuraa, että kilpailijoiden välillä tapahtuva tietojenvaihto voi olla kilpailusääntöjen vastaista, jos se alentaa kyseessä olevien markkinoiden toimintaan liittyvän epävarmuuden astetta tai poistaa tämän epävarmuuden kokonaan ja tämän vuoksi rajoittaa yritysten välistä kilpailua (ks. em. asia Deere v. komissio, tuomion 90 kohta ja asia C-194/99 P, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10821, 81 kohta).
- 36 Kolmanneksi siitä kysymyksestä, voidaanko yhdenmukaistetulla menettelytavalla katsoa olevan kilpailunvastainen tarkoitus, vaikka sillä ei ole välitöntä yhteyttä kuluttajahintoihin, on todettava, että EY 81 artiklan 1 kohdan sanamuodon perusteella

ei voida katsoa, että ainoastaan sellaiset yhdenmukaistetut menettelytavat olisivat kiellettyjä, jotka vaikuttaisivat välittömästi loppukuluttajien maksamiin hintoihin.

- 37 EY 81 artiklan 1 kohdan a alakohdasta käy päinvastoin ilmi, että yhdenmukaistettu menettelytapa voi olla tarkoitukseltaan kilpailunvastainen, jos sillä ”suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja”. Kuten Alankomaiden hallitus kirjallisissa huomautuksissaan toteaa, pääasiassa jälleenmyyjille laskutusliittymäsopimuksista maksettavat korvaukset ovat ratkaisevia tekijöitä vahvistettaessa loppukuluttajan maksettavaksi tulevaa hintaa.
- 38 Joka tapauksessa – kuten julkisasiamies on todennut ratkaisuehdotuksensa 58 kohdassa – EY 81 artikla, sen enempää kuin muutenkaan perustamissopimuksen kilpailusäännöt, ei ole tarkoitettu yksinomaan yksittäisten kilpailijoiden tai kuluttajien välittömien intressien suojelemiseen vaan sillä pyritään suojelemaan myös markkinoiden rakennetta ja siten kilpailua sinänsä.
- 39 Päinvastoin kuin ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin näyttää katsovan, siihen toteamukseen, että yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoitus on kilpailunvastainen, ei näin ollen vaadita sitä, että kyseisellä menettelytavalla on välitön yhteys kuluttajahintoihin.
- 40 Neljänneksi siitä Vodafonen esittämästä argumentista, jonka mukaan pääasiassa kyseessä olevan yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoituksena ei voi olla kilpailun rajoittaminen, koska jälleenmyyjille maksettavia vakiokorvauksia oli joka tapauksessa pakko alentaa markkinaolosuhteiden takia, on todettava, että tämän tuomion 33 kohdasta käy ilmi, että taloudellisten toimijoiden itsenäisyysvaatimus ei sulje pois niiden oikeutta sopeutua järkevästi kilpailijoidensa todettuun tai odotettuun markkinakäyttäytymiseen.

41 Vaikka on niin, kuten julkisasiamies on todennut ratkaisuehdotuksensa 66–68 kohdassa, että kilpailijoiden samansuuntaisen menettelyn markkinoilla ei aina välttämättä tarvitse johtua siitä, että kilpailijat olisivat yhdenmukaistaneet menettelytapansa kilpailunvastaisesti, sellaisen tietojenvaihdon tarkoituksen on kuitenkin katsottava olevan kilpailunvastainen, joka on omiaan poistamaan epävarmuuden asianomaisten väliltä sen suhteen, minä ajankohtana, missä laajuudessa ja millä tavoin kyseinen yritys todennäköisesti toteuttaa mukautuksen, ja näin on myös silloin, kun mukautus koskee – kuten pääasiassa – jälleenmyyjille maksettavien vakiokorvausten alentamista.

42 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen asiana on tarkistaa, voitiinko tällainen epävarmuus poistaa pääasiassa 13.6.2001 pidetyn kokouksen aikana vaihdetuilla tiedoilla.

43 Edellä olevan perusteella ensimmäiseen kysymykseen on vastattava, että yhdenmukaistetulla menettelytavalla on EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu kilpailunvastainen tarkoitus silloin, kun se on sisältönsä ja tavoitteensa ja oikeudellisen ja taloudellisen asiayhteytensä takia konkreettisesti omiaan estämään kilpailun yhteismarkkinoilla tai rajoittamaan tai vääristämään sitä. Ei ole välttämätöntä, että kilpailu todella estetään tai sitä rajoitetaan tai vääristetään tai että yhdenmukaistetun menettelytavan ja kuluttajahinnan välillä on välitön yhteys. Kilpailijoiden välinen tietojenvaihto tapahtuu kilpailunvastaisessa tarkoituksessa silloin, kun se on omiaan poistamaan epävarmuuden kyseisten yritysten suunnitteleman markkinakäyttäytymisen suhteen.

Toinen kysymys

44 Ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin haluaa tietää toisella kysymyksellään, onko kansallinen tuomioistuin, silloin kun se tutkii yhdenmukaistamisen ja siihen osallistuvien yritysten markkinakäyttäytymisen välistä syy-yhteyttä, jota vaaditaan

EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaolon toteennäyttämiseksi, velvollinen soveltamaan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistettua syy-yhteyttä koskevaa olettaa, jonka mukaan nämä yritykset ottavat silloin, kun ne toimivat edelleen markkinoilla, markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot, vai voiko se soveltaa kansallisen oikeuden todistustaakkaa koskevia säännöksiä.

45 Kuten julkisasiamies on esittänyt ratkaisuehdotuksensa 76 kohdassa, tämän kysymyksen tarkoituksena on selvittää, onko myös kansallisten viranomaisten ja tuomioistuinten otettava yhteisöjen tuomioistuinten käyttämä olettaa perustaksi silloin, kun ne soveltavat EY 81 artiklan 1 kohtaa.

46 Ennakkoratkaisua pyytäneen tuomioistuimen mukaan on niin, että jos tämä olettaa sisältyy EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteeseen, kansallisen tuomioistuimen on sovellettava sitä. Sitä vastoin jos tämä olettaa on katsottava menettelysäännöksi, jäsenvaltioiden prosessiautonomian perusteella kansallisen tuomioistuimen ei tarvitse soveltaa sitä.

47 T-Mobile, KPN ja Vodafone katsovat, että EY 81 artiklasta tai yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ei saada tukea ratkaisulle, jonka mukaan syy-yhteyttä koskeva olettaa kuuluu olennaisena osana EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuun yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteeseen. Ne katsovat täten, että vakiintuneesta oikeuskäytännöstä seuraa, että koska yhteisö ei ole antanut alaa koskevia säännöksiä, kunkin jäsenvaltion asiana on sisäisessä oikeusjärjestyksessään määrittää toimivaltaiset tuomioistuimet ja antaa menettelysäännöt sellaisia oikeussuojakeinoja varten, joilla pyritään turvaamaan yhteisön oikeuteen perustuvat yksityisten oikeudet, kuitenkin siten, että nämä menettelysäännöt eivät saa olla epäedullisempia kuin ne, jotka koskevat samankaltaisia jäsenvaltion sisäiseen oikeuteen perustuvia vaatimuksia (vastaavuusperiaate), eivätkä ne saa olla sellaisia, että yhteisön oikeusjärjestyksessä vahvistettujen oikeuksien käyttäminen on käytännössä mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa (tehokkuusperiaate).

- 48 Sen sijaan Alankomaiden hallitus ja komissio katsovat, että syy-yhteyttä koskeva olettaja on otettu EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettun yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteen osaksi eikä tästä käsitteestä irralliseksi menettelysäännöksi, joten kansallisten tuomioistuinten on sovellettava tätä olettaa.
- 49 Tältä osin on palautettava aluksi mieliin, että yhtäältä EY 81 artikla tuottaa välittömiä oikeusvaikutuksia yksityisten välisissä suhteissa ja sillä perustetaan yksityisten oikeussubjektien hyväksi oikeuksia, joita kansallisten tuomioistuinten on suojeltava, ja toisaalta se on pakottava määräys, joka on välttämätön Euroopan yhteisölle annettujen tehtävien täyttämiseksi ja jota kansallisten tuomioistuinten on sovellettava viran puolesta (ks. vastaavasti asia C-126/97, *Eco Swiss*, tuomio 1.6.1999, Kok., s. I-3055, 36 ja 39 kohta ja yhdistetyt asiat C-295/04–C-298/04, *Manfredi ym.*, tuomio 13.7.2006, Kok., s. I-6619, 31 ja 39 kohta).
- 50 Näin ollen yhteisöjen tuomioistuimen EY 81 artiklasta antama tulkinta sitoo jäsenvaltioiden kaikkia kansallisia tuomioistuimia EY 81 artiklaa sovellettaessa.
- 51 Yhteisöjen tuomioistuimen EY 81 artiklan 1 kohdan tulkinnan yhteydessä muotoileman syy-yhteyttä koskevan olettaman osalta on palautettava ensinnäkin mieliin, että yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteen suhteen edellytetään – kuten tämän määräyksen sanamuodosta ilmenee – paitsi kyseisten yritysten välistä yhdenmukaistamista, myös tätä yhdenmukaistamista seuraavaa markkinakäyttäytymistä ja näiden kahden seikan välistä syy-yhteyttä. Yhteisöjen tuomioistuin on katsonut tämän jälkeen, että on kuitenkin syytä olettaa, elleivät asianomaiset toimijat esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä, että yhdenmukaistamiseen osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäytymisestään päättäessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot. Näin on etenkin siinä tapauksessa, että yhdenmukaistaminen jatkuu pitkän ajanjakson kuluessa säännöllisenä. Yhteisöjen tuomioistuin on vielä todennut, että tällainen yhdenmukaistettu menettelytapa kuuluu

EY 81 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan, vaikka markkinoilla ei ilmenisi kilpailua rajoittavia vaikutuksia (ks. em. asia Hüls v. komissio, tuomion 161–163 kohta).

52 Tällaisessa tilanteessa on todettava, että syy-yhteyttä koskeva oletama seuraa EY 81 artiklan 1 kohdasta, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin on sitä tulkinnut, ja se kuuluu näin ollen olennaisena osana sovellettavaan yhteisön oikeuteen.

53 Edellä olevan perusteella toiseen kysymykseen on vastattava siten, että tutkiessaan yhdenmukaistamisen ja siihen osallistuvien yritysten markkinakäyttäytymisen välistä syy-yhteyttä, jota vaaditaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettun yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaolon toteennäyttämiseksi, kansallinen tuomioistuin on velvollinen soveltamaan – elleivät nämä yritykset esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä – yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistettua syy-yhteyttä koskevaa oletamaa, jonka mukaan nämä yritykset ottavat silloin, kun ne toimivat edelleen markkinoilla, markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot.

Kolmas kysymys

54 Ennakkoratkaisua pyytävä tuomioistuin haluaa selvittää kolmannella kysymyksellään, onko EY 81 artiklan 1 kohdassa olevaa yritysten yhdenmukaistetun menettelytavan käsitettä sovellettaessa oletettava, että yhdenmukaistamisen ja yritysten markkinakäyttäytymisen välillä on syy-yhteys kaikissa tapauksissa, silloinkin kun yhdenmukaistaminen perustuu ainoastaan yhteen ainoaan kokoukseen.

- 55 T-Mobile, KPN ja Vodafone katsovat pääasiallisesti, että edellä mainituissa asioissa komissio vastaan Anic Partecipazioni ja Hüls vastaan komissio annetuista tuomioista ei voida johtaa, että syy-yhteyttä koskevaa olettamaa olisi sovellettava kaikissa tapauksissa. Niiden mukaan olettamaa voidaan käyttää ainoastaan niissä tapauksissa, joissa tosiseikat ja olosuhteet ovat identtiset näiden tuomioiden kanssa. Ne esittävät pääasiallisesti, että yksistään siinä tapauksessa, että yritykset kokoontuivat säännöllisesti tietäen, että aikaisempien kokousten aikana oli vaihdettu luottamuksellisia tietoja, on mahdollista olettaa, että nämä yritykset ovat järjestäneet markkinakäyttäytymisensä yhdenmukaistamisen perusteella. Lisäksi niiden mukaan olisi järjetöntä katsoa, että yritys voisi perustaa markkinakäyttäytymisensä yhden ainoan kokouksen aikana vaihdettuihin tietoihin, eikä näin voi olla etenäkään silloin, kun kokouksen tarkoitus on laillinen, kuten pääasiassa.
- 56 Alankomaiden hallitus ja komissio katsovat sen sijaan, että oikeuskäytännöstä, erityisesti edellä mainituissa asioissa komissio vastaan Anic Partecipazioni ja Hüls vastaan komissio annetuista tuomioista, käy selvästi ilmi, että syy-yhteyttä koskeva oletama ei ole riippuvainen yhteensovittamisen perustana olevien kokousten määrästä. Niiden mukaan kyseinen oletama on perusteltu, jos tapahtunut yhteydenpito riittää sen asiayhteyden, sisällön ja tiheyden perusteella sellaisen markkinakäyttäytymisen yhteensovittamiseen, joka on omiaan estämään kilpailun tai rajoittamaan tai vääristämään sitä EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla ja jos yritykset lisäksi toimivat edelleen markkinoilla.
- 57 Alankomaiden hallituksen mukaan pääasia on täydellinen esimerkki siitä, että yksi ainoa kokous riittää yhdenmukaistamisen olemassaoloon. Yhtäältä 13.6.2001 pidetty kokous mahdollisti sen, että kyseiset operaattorit sopivat jälleenmyyjille maksettavien korvausten alentamisesta. Toisaalta tämän kokouksen ansiosta pystyttiin hälventämään myös epävarmuus siitä, mikä operaattori alentaa asiakkaidenhankintakustannuksia, milloin ja miten paljon, sekä siitä, minkä ajan kuluessa muut operaattorit tekevät saman.
- 58 Tältä osin on todettava, että edellä mainitussa asiassa komissio vastaan Anic Partecipazioni annetun tuomion 121 kohdasta ja edellä mainitussa asiassa Hüls vastaan komissio annetun tuomion 162 kohdasta ilmenee, että yhteisöjen tuomioistuimen mukaan edellä mainitun olettaman soveltaminen riippuu yksistään siitä edellytyksestä, että yhdenmukaistamista on tapahtunut ja että yritys toimii edelleen

markkinoilla. Sanojen ”näin on etenkin siinä tapauksessa, että [yhdenmukaistaminen] jatkuu pitkän ajanjakson kuluessa säännöllisenä” lisäämistä – mistä ei suinkaan saada tukea näkemykselle, jonka mukaan syy-yhteyttä koskevaa oletettavaa sovelletaan yksistään siinä tapauksessa, että yritykset kokoontuvat säännöllisesti – on täten välttämättä tulkittava siten, että tämä oletettava vahvistuu silloin, kun yritykset ovat yhdenmukaistaneet markkinakäyttäytymistään säännöllisellä tavalla pitkän ajanjakson kuluessa.

59 Kaikkien muunlaisten tulkintojen perusteella päädyttäisiin pääasiallisesti siihen, että kertaluonteinen tietojenvaihto kilpailijoiden välillä ei voi missään tapauksessa johtaa perustamissopimuksen kilpailusääntöjen vastaiseen yhdenmukaistamiseen. Ei kuitenkaan ole pois suljettua, että kulloisenkin markkinarakenteen mukaisesti pääasiassa kyseessä olevan kaltainen yksi ainoa yhteydenotto voi periaatteessa riittää siihen, että kyseiset yritykset yhdenmukaistavat markkinakäyttäytymistään ja pääsevät näin käytännön yhteistyöhön, jolla korvataan kilpailu ja siihen sisältyvät riskit.

60 Kuten Alankomaiden hallitus on perustellusti esittänyt ja julkisasiamies on ratkaisuehdotuksensa 104 ja 105 kohdassa perustellusti todennut, yhdenmukaistamisen kohteesta ja erityisistä markkinaolosuhteista riippuu, miten usein, millaisin väliajoin ja millä tavalla kilpailijat pitävät yhteyttä toisiinsa markkinakäyttäytymisensä yhdenmukaistamiseksi. Mikäli nimittäin kyseiset yritykset perustavat kartellin, jossa on sovittu sellaisesta monimutkaisesta yhdenmukaistamisjärjestelmästä, joka käsittää suuren määrän kyseisten yritysten markkinakäyttäytymisen osatekijöitä, säännöllinen pidemmän aikaa kestävä yhteydenpito voi olla välttämätöntä. Mikäli kyse on sen sijaan, pääasian tavoin, yksittäistä kysymystä koskevasta yhdenmukaistamisesta, jolla pyritään mukauttamaan markkinakäyttäytymistä kertaluonteisesti yhden erillisen kilpailutekijän osalta, yksi ainoa yhteydenotto saattaa riittää kyseisten yritysten tavoitteleman kilpailunvastaisen tavoitteen toteuttamiseen.

61 Tällaisessa tilanteessa on katsottava, että merkitystä ei ole sillä, kuinka monta kokousta kyseisten yritysten välillä pidettiin, vaan sillä, antoivatko tapahtuneet yhteydenotot kyseisille yrityksille mahdollisuuden ottaa markkinakäyttäytymisestään päättäessään

huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot ja korvata tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä. Silloin kun voidaan näyttää toteen, että nämä yritykset ovat yhdenmukaistaneet menettelytapansa keskenään ja ne toimivat edelleen markkinoilla, on perusteltua vaatia, että ne esittävät näyttöä siitä, että tämä yhdenmukaistaminen ei ole vaikuttanut niiden markkinakäyttäytymiseen.

- 62 Edellä olevan perusteella kolmanteen kysymykseen on vastattava, että olettaen, jonka mukaan yhdenmukaistamisen ja siihen osallistuvan yrityksen markkinakäyttäytymisen välillä on syy-yhteys, sovelletaan myös silloin, kun yhdenmukaistaminen perustuu yhteen ainoaan kokoukseen kyseisten yritysten välillä, edellyttäen, että yritys toimii edelleen kyseisillä markkinoilla.

Oikeudenkäyntikulut

- 63 Pääasioiden asianosaisten osalta asioiden käsittely yhteisöjen tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevien asioiden käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Oikeudenkäyntikuluja, jotka ovat aiheutuneet muille kuin näille asianosaisille huomautusten esittämisestä yhteisöjen tuomioistuimelle, ei voida määrätä korvattaviksi.

Näillä perusteilla yhteisöjen tuomioistuin (kolmas jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

- 1) Yhdenmukaistetulla menettelytavalla on EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu kilpailuvastainen tarkoitus silloin, kun se on sisältönsä ja tavoitteensa ja oikeudellisen ja taloudellisen asiayhteytensä takia konkreettisesti omiaan**

estämään kilpailun yhteismarkkinoilla tai rajoittamaan tai vääristämään sitä. Ei ole välttämätöntä, että kilpailu todella estetään tai sitä rajoitetaan tai vääristetään tai että yhdenmukaistetun menettelytavan ja kuluttajahinnan välillä on välitön yhteys. Kilpailijoiden välinen tietojenvaihto tapahtuu kilpailunvastaisessa tarkoituksessa silloin, kun se on omiaan poistamaan epävarmuuden kyseisten yritysten suunnitteleman markkinakäyttäytymisen suhteen.

- 2) Tutkiessaan yhdenmukaistamisen ja siihen osallistuvien yritysten markkinakäyttäytymisen välistä syy-yhteyttä, jota vaaditaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaolon toteennäyttämiseksi, kansallinen tuomioistuim on velvollinen soveltamaan – elleivät nämä yritykset esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä – yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä vahvistettua syy-yhteyttä koskevaa olettaa, jonka mukaan nämä yritykset ottavat silloin, kun ne toimivat edelleen markkinoilla, markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot.

- 3) Olettamaa, jonka mukaan yhdenmukaistamisen ja siihen osallistuvan yrityksen markkinakäyttäytymisen välillä on syy-yhteys, sovelletaan myös silloin, kun yhdenmukaistaminen perustuu yhteen ainoaan kokoukseen kyseisten yritysten välillä, edellyttäen, että yritys toimii edelleen kyseisillä markkinoilla.

Allekirjoitukset